

ZAMANIN İZİNDE KENTİ DENEYİMLEMELİK: KENT VE BELLEK ÜZERİNE OTO-ETNOGRAFIK BAKIŞLAR

Çağdaş Ceyhan*

Züleyha Özbaş-Anbarlı**

Nalan Ova***

Öz

Bu çalışmada, kendine dair olanın yazıya dönüştürüldüğü, özneliği ve araştırmacı etkisini reddetmeyen oto-etnografi aracılığıyla, üç karakterin iki farklı kente dair sahip oldukları deneyimler, anılar ve yaşantılar bir anlatı haline getirilmiştir. Belleğin ve yaşananın izinde karakterler, hem kendi tarihselliklerini, hem de ülkenin travmatik dönüşümünü, onlarda dolaylı olarak hissettirdiklerini açığa çıkarmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında, Aralık 2015 ve Mart 2016 tarihleri arasında çalışmanın yazarları tarafından ayrı ayrı alan notları tutulmuş, ardından söz konusu bu notlar yazarlar tarafından bir araya getirilerek temalaştırılmıştır. Alan notları kentin şimdiye ait olanın gözlenmesi ve daha önceki kente ilişkin deneyimlerle örülerek yazılmaya çalışılmıştır. Kent deneyimi ve Eskişehir ile Ankara'ya ait olan kişisel kayıp duyguları içsel bir bakışla ele alınmıştır. Üç farklı karakterin anıları ve alan notları kenti deneyimlemek üzerinden birleşmiş, kesişmiştir. Bununla birlikte çalışma, piyasa koşullarının ve neoliberal muhafazakarlığın hissedildiği bir dönüşüme maruz kalmanın yarattığı haller, değişimin hızı ve bireylerin bunu denetleyememesi ve aynı zamanda egemen güçlerin kent ekolojisine yoğun olarak sızmasının yazarlar üzerinde yarattığı duygulanım üzerinden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada oto-etnografi, kişisel olanı yazıyor olmanın ötesinde politik olanı açığa çıkarmanın bir aracıdır. Yazma süreci, hissedilen ama kavranamayan değişimin tüm açıklığıyla

* Arş. Gör. Dr. Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Basın ve Yayın Bölümü, ceyhancagdas@gmail.com

** Arş. Gör. Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, İletişim Tasarımı ve Yönetimi Bölümü, zuleyha.oa@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, nalan.ova@gmail.com

Makalenin Geliş Tarihi: 03/04/2017. Makalenin Kabul Tarihi: 24/05/2017

kavranmasını sağlamıştır. Alan notları bir deneyim olarak kente ait olan imgeleri, kişisel ve politik olarak açığa çıkarmanın bir yolu olarak görülmektedir.

Anahtar Terimler

oto-etnografi, kent, bellek, deneyim, mekân

URBAN EXPERIENCE IN SEARCH OF TIME: AUTO-ETHNOGRAPHIC VIEWS ON CITY AND MEMORY

Abstract

This text consists of an auto-ethnographic narrative, which combines the experiences and memories of three characters in two cities. The auto-ethnographic method includes personal writings, and embraces subjectivity and the influence of the researcher. The characters trace their own experiences and memories in their historicity, and reveal their emotions in the process of a traumatic transformation of their society. The three writers of this text kept separate field notes independently from December 2015 to March 2016, and combined and thematized them later. The field notes consisted of recent observations of the present phase of the cities, and the writers' former urban experiences in those cities. The urban experience and feelings of personal loss belonging to Eskişehir (middle-sized city) and Ankara (capital city) have been handled with an inherent perspective. The memories and field notes of the three characters intersect in their urban experience, where the transformation of market conditions, neoliberal conservatism dominate. Their experiences are determined by their subjection to such fast and powerful transformation without their will and control, and the intense penetration of power into the cells of urban ecology. Auto-ethnography does not only demonstrate the personal, but also reveals the political in it. The self-writing process helps an apprehension of the transformation, which is otherwise felt but not grasped. The field notes work as a means to reveal the urban images in a personal and political way.

Key terms

auto-ethnography, city, memory, experience, space

Giriş

İki Kent, Üç Karakter

1970'lerde kullanılmaya başlanan oto-etnografi (Reed-Danahay, 1997), araştırmacının aynı anda nesne ve özne olarak konumlandığı, kişisel anlatılar temeline dayanan bir yöntemdir. Laslett'e göre (1999, s. 392), araştırmacı için eşsiz perspektif sunan kişisel anlatılar, sosyal bilimciler tarafından veri olarak toplanılan ve kullanılan, olayların ve olguların anlatıcının perspektifinden aktarıldığı, yaşam ve olayların hikâyelerini,

tanımlarını içermektedir. Bu anlatılar aynı zamanda birey ya da bireylerin kendi haklarında, içinde yaşadıkları toplumlar hakkında ve toplumsal uzamlar hakkındaki tarihçelerdir. Söz konusu bu kesişim, sosyal bilimler alanı için önemli bir katkı sunmaktadır (Laslett, 1999, s. 392).

Farklı türden insanlar, dünya hakkında farklı varsayımlara sahiptirler (Ellis vd., 2011, s. 275). Bu çalışma, farklı cinsiyet, aile yapısı, ve sosyo kültürel düzeylerden gelen üç farklı bakış açısının, kent deneyimindeki ortak kesişim ve ayrışım noktalarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu süreçte, her bir anlatıcının hayatına farklı kentler girmesine rağmen, anlatıcıların uzamsal olarak var olduğu iki kent, Ankara ve Eskişehir'dir. Bu bağlamda kimi zaman taşra-büyük kent ikiliğine denk gelen bir karşıtlık, kimi zaman da iç içe geçişlerle birlikte anılan bir varoluş olarak ortaya çıkan bu iki kent, çalışmanın odağını ve çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, kent; anlatıcıların deneyimlerinin öznelliğini yansıtırken, aynı zamanda kendilerini de sorguladıkları bir içe bakış sürecini de ortaya çıkarmıştır. Nitekim, oto-etnografi; öznellik, duygusallık ve araştırmacının araştırma üzerindeki etkisini kabul eden, buna uyum sağlayan ve zaten bunları yok saymayı reddeden yaklaşımlardan biridir (Ellis vd., 2011, s. 274). Denzin (2006, s. 422), etnografinin masum bir etkinlik olmadığını belirtir. Araştırma eylemlerimiz, performatif, pedagojik ve politiktir. Yazımız ve konuşmamız aracılığıyla sahnelediklerimiz ahlaki ve politik niteliktedir. Bu sahnelediğimiz performanslar okuyucuları bu dünya ve bu dünyayı nasıl gördüğümüz hakkında bilgilendirmektedir. Bu ahlaki ve politik süreç, görme biçimi ve oluş biçimini sahneleyerek ötekini görme ve temsil etmenin resmi, hegemonik yollarına meydan okur, itiraz eder ya da onaylar. Denzin'e göre (2001, s. 23) kültürü yazdığımızın ve yazmanın masum bir eylem olmadığını farkındayız ve dünyayı sadece temsiller aracılığıyla bilmekteyiz. Bu bağlamda, pozitivist paradigmanın bakış açısından, oto-etnografi daha "light", yapılması kolay, ya da "bilimsellikten" uzak olarak nitelendirilebilir bir konumdadır. Ancak oto-etnografi aslında çok zor bir kişisel girişimdir, çünkü her veri toplama aracından daha fazla temsil, nesnellik, veri kalitesi, meşruiyet ya da etik gibi başlıkların altını çizer. Oto-etnografiye karşı yapılan bu eleştiriler ise, daha iyi metinler yazılmasına yol açar. Oto-etnografinin samimi ve kişisel doğası aslında onu çok zorlayıcı bir niteliksel araştırmaya dönüştürür (Wall, 2008, s. 39). Bu çalışma için ise, zorlayıcılık daha fazladır. Nitekim çalışmada, üç farklı bireyin kişisel anlatısı tek bir metinde bir araya getirilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın başlangıç öyküsü üç yazarın bir araya geldiği Eskişehir’de bir Kasım akşamına denk gelir. Her üç yazar da uzun yıllar Ankara’da yaşamıştır ve sıklıkla Ankara’ya gidip gelmektedir. Züleyha¹ akrabalarını ziyaret etmek, Çağdaş² ailesini ve arkadaşlarını görmek, Nalan³ ise arkadaşlarıyla buluşmak için Ankara’ya sıklıkla gitmektedir. 10 Ekim 2015 Ankara Garı patlaması sonrasında bir araya gelen yazarlar, Ankara’nın yaşadığı travmatik deneyimler üzerine konuşmaya başladıklarında, Ankara’daki bu deneyim, sohbet sırasında Çağdaş’da çocukluğunu ve gençliğini, Nalan’da 18-35 yaş arası tüm kişisel hikayesini, Züleyha’da ise, üniversite yıllarına dair hatıraları canlandırmıştır. Söz konusu üç yazarın bu sohbeti, Ankara’ya ilişkin anılarda kalan bir kayıp kent imgesi ortaya çıkarmıştır.

Çağdaş’ın Nalan’la dostluğu üniversite yıllarına dayanmaktadır ve yaklaşık yirmi yıldır birbirlerini tanımaktadırlar. Çağdaş ile Züleyha ise, aynı iş yerinde yaklaşık on yıldır birlikte çalışmaktadırlar. Çağdaş aracılığıyla tanışan Nalan ve Züleyha da yaklaşık sekiz yıldır arkadaşlardır. Her üç karakter de aynı yıllar arasında Ankara’da yaşamıştır. Buna karşın üç yazarın sohbetinin geçtiği Eskişehir de artık kent deneyimlerinin alanına girmiş bir yerdir. Züleyha Ankara’da doğmuş, iki yaşında Eskişehir’e taşınmıştır. Ankara’da doğup büyüyen, üniversiteyi Ankara’da okuyan Çağdaş ise üniversitede bulunduğu iş sayesinde 2004 yılından itibaren Eskişehir’de yaşamaktadır. Nalan da 1997-2012 yılları arasında Ankara’da okumuş ve çalışmış daha sonra Konya’ya taşınmış, şimdi de Isparta’da yaşamaktadır. Çağdaş Eskişehir’e taşındıktan sonra arkadaşını görmek için sıklıkla Eskişehir’e giden Nalan için Eskişehir, yaşadığı taşranın boğuculuğundan kaçtığı bir sığınaktır. Çağdaş ve Züleyha Eskişehir’i “taşralı” bulurken; Nalan, Konya’da geçirdiği deneyimler sonucunda Eskişehir’i özgürce nefes alıp verdiği farklı bir kent olarak algılamaktadır. Her üç anlatıcı için de, Ankara ise, duygusal bir bağa işaret etmektedir. Bu bağlamda 10 Ekim 2015 tarihinde Ankara Garı önünde barış taleplerini dile getirmek üzere miting yapmak için toplanan kitleye yapılan canlı bomba saldırısı ve 111 sivil yurttaşın bu saldırı da hayatını kaybetmesi üzerine bir araya gelen yazarlar, kent deneyimleri üzerine konuşurken,

¹ Züleyha 1982 yılında Ankara’nın Ayaş ilçesinde doğdu ve iki yaşındayken ailesiyle Eskişehir’e taşındı. 2000 yılında üniversite eğitimi için Ankara’ya giden Züleyha, 2007 yılında Eskişehir’e geri döndü. Bu tarihten itibaren Anadolu Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışıyor.

² 1980 yılında Ankara’da doğan Çağdaş, yirmi beş yaşına kadar Ankara’da yaşamaya devam etmiştir. Eskişehir Anadolu Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladığı 2004’ten itibaren Eskişehir’de yaşamaktadır.

³ 1979’da Afyon’da doğan Nalan, Ankara’ya 1997’de üniversite eğitimi için geldi. 1997’den 2012 yılına kadar Ankara’da yaşadı. Üç yıl Konya Selçuk Üniversitesi’nde çalıştıktan sonra, 2016’dan itibaren Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Ankara'yı ve Eskişehir'i beraber anlatan bireysel deneyimlerin özgünlüğüne yer veren bir yazı yazma kararı almışlardır. Sonrasında Ankara'daki ve Eskişehir'deki gözlemler, alan notları aracılığıyla kayıt altına alınmış, alan notları da sadece kente dair gözlemlerden değil, kentin her bir karakterde uyandırdığı duygular eşliğinde yazıya dökülmüştür. Uzun tartışmaların sonucunda ortaklıkların ve farklılıkların neler olduğu ve nasıl bir kurgu izleneceği belirlendikten sonra, alan notları belirli temalar altında başlıklandırılmıştır. Bu çalışmaya dair vurgulanması gereken temel nokta, alan notlarının yazıya dökülme sürecinde, bir taraftan kentlerdeki dönüşümün izi sürülürken, diğer taraftan hatırlamalarla birlikte yazarların kendilerinde de bir dönüşüm ortaya çıkmasıdır.

Araştırmada, karşılaşılan ilk temel sorun, farklı kişilere ait gözlem ve deneyimlerin, kent uzamını içine alacak şekilde nasıl uyumlaştırılacağı, metin içinde bir uzlaşma yaratılıp yaratılmayacağı meselesi olmuştur. Yapılan tartışmalarda, uyum aramanın zorlama bir eylem olacağı, çünkü zaten oto-etnografinin de doğrusal olarak ilerlemediği (Ellis, 2004, s. 119) anlayışına bağlı kalmıştır. Nitekim, öznel deneyimler, kente ait kimi ortak imge ve semboller aracılığıyla zaten kesişebilmektedir. Bu bağlamda çalışmada, karakterlerin kendi kişisel deneyimleri özelinde kentin aktarılması ve bu deneyimlerin kesiştiği ve ayrıştığı noktaların bir arada ele alınması amaçlanmıştır.

İkinci temel sorun ise, alan notlarının öznesinin doğrudan bu çalışmanın yazarları olmasıdır. Yunanca *ethnos* ve *graphic* kelimelerinin birleşmesinden oluşan, *ethnos'un* insan ya da kültürel grup, *graphic'in* tanımlamak anlamına geldiği (Glesne; 2012) etnografiye dair yazarların üçü de akademik çalışmaları bağlamında deneyim sahibidir. Ancak söz konusu bu deneyim, başkalarının hayatına dairdir. Tam da bu bağlamda yazarların kendi deneyimlerine, yani kendilerine ait olana nasıl mesafe koymaları gerektiği sorunu gündeme gelmektedir. Nitekim, otobiyografi ve etnografinin birleşiminden oluşan Oto-etnografi (Ellis vd., 2011, s. 275), kendine dair bir anlatıyı merkeze almaktadır: otobiyografik etnografidir (Reed-Danahay, 1997). Üç kişinin kendilerine ait var olan içgörüler üzerinden ortaklaşarak bunu yazıya dökmesi zorlayıcı bir deneyimdir. Kendi üzerine yazmak, aynı zamanda içinde yaşanan dünya hakkında yazmayı beraberinde getiren bir deneyimdir. Bu süreçte yazarlar, yalnızca kenti deneyimlemekle kalmamış, aynı zamanda kimi travmalarıyla da yüzleşmek durumunda kalmışlardır.

Bir diğer sorun alanı da, insanın kendisini nasıl tanımlayıp anlatacağı meselesidir. Zira, yazarların kendini anlatma süreci, daha öncesinde kendi kendilerine hiç sormadıkları soruların gündeme gelmesine yol açmıştır. İnsanın kendine dair yazarken nasıl bir performans sergileyeceği ve bunun kamusal dolaşıma nasıl yansıtacağı noktasında kaygılar yaşanmıştır. Nitekim Ellis ve Bochner'ın da (2000, s. 738) belirttiği gibi, içten etnografik araştırmalar, doğası gereği korku, şüphe ve duygusal acılar da üretmektedir.

Oto-etnografi sürecinde araştırmacılar, kişisel ve kişiler arası deneyimler için estetik ve çağrışımcı "yoğun betimleme" (*thick description*) üretmeye çabalar (Ellis vd., 2011, s. 277). Yoğun betimleme, etnografinin temelini (Geertz, 1973/2010) oluşturduğu için, çalışma kapsamında yazarlar, kendilerine dair kültürel örüntüleri, şimdiye dair hissedileni ve geçmişe ait hatırlananları, tuttıkları alan notlarıyla betimlemeye çalışmışlardır. Benliği ve kültürü bir araya getirmeye çalışan oto-etnografik (Jones, 2005, s. 765) yöntemin kullanıldığı bu çalışmada, alan notları tutulurken, var olan siyasal ve toplumsal yapının algılanma biçiminin, şimdiye ait eylem, hissiyat ve özneliği fazlasıyla belirlediği gözlenmiştir. Çalışma kapsamındaki alan notlarının ülkenin ve akademinin içinde bulunduğu bir kriz döneminde yazılmış olması, ayrıca, yazarlar tarafından öznel olanın aslında nasıl politik olan haline geldiğinin algılanması sürecini de beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada iki tür geçişkenlik söz konusudur: Biri zamansal, diğeri ise mekânsaldır. Zamansal olan geçmiş, şimdi ve geleceğe dair olan; mekânsal ise, Ankara ve Eskişehir arasında var olandır.

Kentte Zamanın İzi

E. P. Thompson'ın *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* adlı çığır açan eseri (1963/2004) sınıfın, kendini deneyimler üzerinden nasıl yapılandırıldığını anlamaktadır. Thompson'a göre sınıf durağan bir kategori değildir; sınıf; ilahiler, şüirler, direnişler, broşürler, kitaplar, kimi zaman geri çekilmeler, kimi zaman makine kırıcılık (*ludizm*) gibi daha ofansif konumlarla kendi kendini, kendi deneyimleri üzerinden inşa etmektedir. Kenti deneyimlemek de böyle bir sürecin ürünüdür. Tıpkı sınıf gibi mekân da öznel deneyimlerden meydana gelir. Bu deneyimleri mekânı bir biçimde var ettiği gibi, aynı zamanda mekânı da anlamlandırır.

Her birimiz kenti deneyimlerken aynı zamanda anımsadık. Anımsamalarımız ve deneyimlerimiz iç içe geçti. Geçmişle bağımız kopmadı ama şimdiye dair bir

farkındalığımız hep oldu. Nitekim, Huyssen'in de (1999) belirttiği gibi, anımsamanın zamansal statüsü her zaman şimdiye dairdir:

Anımsamanın tarzı, ele geçirmeden çok bir arayıştır. Her anımsama kopmaz biçimde geçmiş bir olaya ya da deneyime bağlı olsa bile, herhangi bir anımsama ediminin zamansal statüsü hep şimdidir, naif bir epistemolojinin öne süreceği gibi geçmişin kendisi değil. Belleği oluşturan, geçmiş ile şimdi arasındaki bu çok ince yarıktır: Bu yarık, belleği güçlü bir biçimde canlı kılar, onu arşivden ya da başka herhangi bir depolama ve yeniden çağırma sisteminden ayırt eder (Huyssen, 1999, s. 13).

Anımsama Politiktir

Çağdaş bu deneyim ve anımsama sürecini kendi kent deneyimleri ve kendi tarihi ışığında şöyle betimliyor:

Bir yanım Hıdırlıktepe, öte yanım bir zamanlar küçük gecekonduların oluşturduğu Doğan-tepe'de yeni yükselen TOKİ konutları, diğer tarafımda ise Ulucanlar. Tüm bu manzara içerisinde kan ve emek birleşmiş gibiydi. Öğrenci olduğum 1999 yılını hatırlıyorum. Ulucanlar cezaevine operasyon düzenlenmişti ve siyasi mahkumlar öldürülmüştü. Silah seslerini duyduklarını söylüyordu Cebeci'de yurttan kalan arkadaşlarım. Defalarca aynı manzarayı görmüştüm. Eskişehir'de en çok bu manzarayı özleyorum, çünkü bana öğrenciliğimi, melankolik bir reaksiyonerliği hatırlatıyor. Kaleden iniyorum. Ulus, Hamamönü itinayla mutenalaştırılıyor, gençliğimdeki haline hiç benzemiyor. Şimdi otuzların sonunda bir adamım. Evliyim ve çocuğum var, yaşadığım kent olan Eskişehir'e daha fazla bağlı olmak zorunda hissediyorum kendimi. Ama Ankara, asıl bağlılığımın deriye kazındığı yer sanki.

Anımsama burada bir kayıp duygusuyla beraber yaşanılmaktadır. Aynı zamanda anımsamanın karakteristiği siyasal olan tarafından da kuşatılmıştır. Abélès'in de dediği gibi "Modern dünyada siyasal olan her yerdedir: dahası seyirlik haldedir" (2012, s. 79). Anılarımız ve anılarımızda biriken travmalar siyaset tarafından kuşatılmıştır. Casey'e göre "Belleğin toplumsal çerçevesini kolektif hatırlama oluşturmaz, onun kadar önemli ve eşdeğer olan kolektif unutmadır" (aktaran Yılmaz, 2009, s. 189). Çağdaş'ın zihnine kolektif olarak unutulmuş bir anı, Ulucanlar, şimdi müze olup aynı zamanda hatırlatma mekânı işlevi gören bir anıtsal yapı sayesinde yeniden canlanmıştır. Bu unutulmuş da siyaset tarafından kuşatılan, belleğin, hatırlayarak gösterdiği, ansızın baş gösteren

mikro bir direniştir. Çağdaş, resmi tarihte unutturulan bir *an'ı* mağdurların gözünden hatırlayarak, halihazırdaki tarih okumalarına karşılık alternatif bir tarih okuması yapmaktadır. Bu okuma bilinçli olmaktan ziyade belleğin refleksiyle ansızın belirmiştir. Unutturulmak istenen, her şeye rağmen yeri geldiğinde kendini gösterebilmektedir. Çünkü belleğe kazınan acının yoğun bir duyumsamasıdır.

Züleyha'nın ise hatırladığı bu mikro direnişler gündelik yaşama dairdir. Ankara'nın Ayaş ilçesinden Eskişehir'e taşındığında, yaşamaya başladıkları apartmanda siyasi olanla kuşatılmışlığa, politik olan gündeliğe dair hatırladıklarını şöyle betimler:

Ben, ilk Eskişehir'e geldiğimizde yaşım çok küçük olmasına rağmen Ayaş'tan ayrılık acısı yaşıyordum. Şehir, küçük bir ilçeden sonra üzerimize bir heyula gibi çökmüştü, bütün stratejileriyle hepimizi kuşatıyordu. Annem bir taktik olarak komşularla çok yakın ilişki kurmuştu, dayanışmanın bütün örneklerini gösteriyorlardı. Ataerkil sistemin somut ve soyut her türlü zorluğunu yaşayan, çeşitli türde şiddete maruz kalan apartman kadınları, birbirleriyle dayanışma kurarak bu stratejiyi aşmaya çalışıyorlardı. Boş yağ tenekeleri içerisinde evleri süsleyen sardunyalı ve küpeliler bu taktiklerin bir parçasıydı, kayınvalidesiyle yaşayan alt komşumuzun sıkıntılı anlarda bize gelip annemle dertleşmesi bu taktiklerin bir parçasıydı. Artık kentteydik ama küçük yerin bütün özelliklerini de bir taraftan sürdürmeye çalışıyorduk çünkü yaşadığımız yer görece kentin taşrasıydı. Bugün şehrin yeni ve gelişen yeri olarak görülse bile...

Gündelik yaşamımızdaki pek çok eylemi Certeau "taktik" olarak adlandırır. Ona göre, kurumlar ve iktidar odakları güçlü olan taraftır ve insanlar üzerinde stratejik yapılanmalar kurarlar. İnsanlar ise bu stratejilere karşı küçük kurnazlıklarla taktikler geliştirirler. Strateji, "Bir istek öznesi ve bir erk öznesinin belirli bir çevreyle yalıtılmasıyla oluşmuş güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasıdır. Belirli bir aidiyet olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerektirirken, taktik, zaman ve mekândan yoksundur, bir aidiyet üzerinden hesaplanamaz, ötekinin alanına yavaş yavaş sızar ve kendisine elverişli anlar, alanlar yaratmaya çalışır (de Certeau, 2009). Züleyha'nın anımsadıkları, taşrada ya da büyük şehirde yaşasalar da, ataerkil stratejilerle kuşatılmış kadınların bu stratejilere karşı küçük küçük çatlaklarda yarattıkları sızmaya eğilimli direniş anlarına, taktiklere sahip olan hatıralara dairdir.

Sokağın Dili

Nalan'ın ise Ankara'da anımsadığı en temel şey "sokakta olmak"tır. "Sokakta olmak, tekinsiz doğası itibarıyla aynı zamanda özgürlüğü de çağrıştırır" (Şenol-Cantek, 2001, s. 121):

Büyük kentlerin tam merkezinde yaşamının aslında "sokakta" yaşamak olduğunu ve bunun ataerkil bir toplumsal yapının içine doğan bir kadın olarak ne kadar önemli bir "özgürlük" e karşılık geldiğini on beş yılın ardından Ankara'dan ayrılmak zorunda kalıp, Anadolu'nun bir başka şehrine taşındığım zaman anladım. "Sokakta olmak" çoklu anlamlar içerir bir kavramsallaştırmaya işaret ediyor benim açımdan kent ve taşra kıyaslamasında. Sokakta yaşamak, tüm iktidar ilişkilerinden bağımsız kalmaya çabalayan, kendini bu anlamda "dışlanmış", "yabancı" hisseden ama tam da bu dışlanmışlıktan haz alan ve kimliğini bu yabancı kalmaktan kuran bir insan için –belki bir yanılısama ama- aslında özgürlüktür. Bu anlamda Ankara benim için, içinde kaybolduğum, kimsenin beni tanımadığı, kimseye hesap vermek zorunda kalmadığım küçük, büyük, dik yokuşlu, sonsuz sokaklardan oluşan bir kentti.

Züleyha ise sokakta olmayı Ankara-Eskişehir ekseninde kıyaslar. Sokak sürekli değişir ve hep tekrarlanır; bir gösteri alanıdır; aynı zamanda orada olunur, yürünür, durulur, katılır (Lefebvre, 2013, s. 328). Züleyha'ya göre Eskişehir'de yürümek düz bir zeminde, sakin ve sürprizsizce kenti arşınlamak iken; Ankara'da yürümek, "Küçükkesat'tan Tunalı'ya çıkar gibi..., Dikmen Yokuşu'nda yürür gibidir..." Ankara'nın sürekli inişli çıkışlı ve engebeli hali hem tekinsizliği hem de keşfetmenin heyecanını içerir:

Sokaklarını büyük, karmaşık ve tekinsiz olarak hissetmeme rağmen bir *flaneur* gibi Ankara sokaklarında kaybolmak bana müthiş bir keyif verirdi, bu yürüyüşlerimde kaç cep telefonu çaldırdım, kaç kere tacize uğradığım, ya da kaç kere çantam karıştırıldı... bunlar yine de, kente hayran olmamı engelleyemiyordu.

Bayat (2008, s. 45) sokak siyasetini halkın bir kısmıyla, yetkililer arasında dönemsel olarak-ara sokaklardan daha görünür olan kaldırımlara, umumi parklara ya da spor sahalarına- sokakların fiziksel ve toplumsal mekânında şekillenen ve dile gelen bir takım çatışmalar ve beraberindeki etkileri olarak tanımlar. Bu anlamda sokak,

muhalefetlerini dile getirecekleri kurumsal bağlamdan yapısal olarak yoksun olanların toplu olarak kendilerini ifade etmelerinin tek alanıdır. Böylesi bir deneyimi, Çağdaş Gezi Parkı eylemlerinde Eskişehir’de yaşamıştır.

Kahramanmaraş’ta Açık Öğretim sınavı görevindeydim. Cep telefonum eski bir telefonda ve televizyonda hiçbir şey yoktu. Eşim de endişelenmeyeyim diye bana hiçbir şey söylemiyordu, sonra bir gün Maraş’ta televizyonu açtığımda, kitleler tarafından Taksim’in işgal edildiğini gördüm ve “ne oluyor?” sorusunu sordum. Hemen Ankara’daki arkadaşlarımı ve Eskişehir’deki eşimi ve yakın çevremi aradım. Söz konusu olan büyük bir isyandı sanırım. Ankara’ya uçağım indiğinde kararsız kalmıştım, Ankara’da mı kalmalıydım, yoksa Eskişehir’e mi geçmeliydim. Eşimi düşünerek Eskişehir’e gitmeye karar verdim. Eskişehir’e geldiğimde ise eşim olanları kısaca özetledi. Akşam saatleriydi, üzerimize bir şeyler aldık ve sokağa çıktık. Kentin mutenalaştırılan ve öğrencilerin yaşam alanı olan Bağlar Sokağı’ndaki büyük AVM’nin önü kitleler tarafından işgal edilmişti. Bu beni çok heyecanlandırdı. Eskişehir’e ilk defa kendimi bu kadar bağlı hissettim. Oradan kitleyle beraber Kızılıklı’ya yürüdük. Orada bir başka grup bize katılmıştı. Hiç yaygınlaşmış bir isyan görmemiştim Türkiye’de o güne kadar, bu öyle bir şeye benziyordu. Sokaklar Negri ve Hardt’ın dediği gibi “çokluk” içinde bir araya gelmiş insanlardan oluşuyordu. LGBT bayrakları, Kürtçe konuşmalar, Mustafa Kemal’li bayraklar hepsi bir aradaydı. Debord’un dediğinin aksine, şenliğini yitirmiş toplum şenliğini bulmuş gibiydi. Kendimi ilk defa Ankara’dan ziyade bir Eskişehirli gibi hissettim.

“İçinde yaşadığımız, adımlarımızla ikide bir üzerinden geçtiğimiz her zaman girebildiğimiz, her an kafamızda canlandırıp kurabildiğimiz uzamlara yöneliriz. Anılarımız grubun zihinsel ve maddi uzamlarına yerleştirilmiş durumdadır” (Connerton, 1999, s. 61-62). Çağdaş da bir uzamsallıkla birlikte anımsıyordu Gezi direnişini. Aslında gelişen dijital teknolojiler sayesinde ikili bir bedensellik sahibi de olmuştu, bedeninin bir kısmı aldığı haberlerle memleketi olan uzam Ankara’yı takip ederken, maddi kısmı Eskişehir’deki eylemlerde hayat buluyordu. Bu eylemler aynı zamanda siyasal tarafından kuşatılmış gündelik hayatın baskıcılığına karşı gülmenin zaferiydi. Neşeli kendiliğinden gelişen bir isyan olan Gezi Direnişi kendini mizahla cisimleştirmiş, iktidarı gülme eyleminin yaratıcılığıyla şaşkına çevirmiştir. “Bu yalnızca tanrının gizemli terörü karşısında bir zafer değildi, doğa güçlerinin uyandırdığı huşu

karşısında ve her şeyden çok da kutsanan ve yasaklanan (“mana” ve “tabu”) her şeyle bağlantılı baskı ve suçluluk karşısında kazanılan bir zaferdi” (Bakhtin, 2014, s. 105).

Dönüşen Mekân

Züleyha ise Çağdaş’ın anlattığı Gezi sürecinde mesken olan Espark alışveriş merkezi ve çevresine dair eskiyi hatırlıyordu. Eskişehir’e ilk geldiğinde yaşadıkları yer, kentin görece taşrasıydı ve fabrikalara, eş deyişle sanayiye yakındı.⁴ Züleyha ve ailesinin yaşadığı yer, fabrikalar caddesinin bitimine kurulmuş bir semtti:

Eskişehir’e gelme nedenimiz babamın Anadolu Üniversitesi’nde araştırma görevlisi kadrosu bulmasıydı. Büyükbabamın maddi desteğiyle Eskişehir’e geldik ve Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi kapısına çok yakın bir yerden, Tepebaşı bölgesinden Uluönder Mahallesi’nden ev tuttuk, tuttuğumuz ev dört bloktan oluşan bir sitedeydi ve hepsinin önünde büyük ve geniş bir park vardı. Mahallede o yıllarda bir SSK hastanesi vardı ve tüm mahalle dört katlı SSK bloklarından ya da tek katlı bahçeli evlerden oluşmaktaydı. Bizim evimizle Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’nin kapısı arasında hiçbir şey yoktu, düz araziydi, bugün o arada büyük ve ihtişamlı bir cami ve birbirine benzeyen, koyu cam balkonlarla donatılmış evlerden oluşan siteler var.

Mahallede genellikle ya eski SSK Hastanesi’nde⁵, ya Anadolu Üniversitesi’nde ya da fabrikalarda çalışan insanlar oturmaktaydı. Bazı evler kaloriferliydi ama yine de blokların bir kısmı ve tek katlı evler sobayla ısıniyordu. O dönemde şehrin gözde yerleşim yeri olan SSK Hastanesi civarının (son 10 yılda ise yerleşmek için çok tercih edilmeyen bir mahalle haline gelmiştir) Kızılcıklı Mahmut Pehlivan Caddesi ve Atatürk Caddesi’nden farklı bir kimliği vardı. Çarşıya uzaktı, aslında yürüyerek gidilebilse de çarşıya gitmek için belirli bir araca binmek gerekiyordu:

Evimizle çarşının arasında birçok fabrika bulunmaktaydı ve mesafe az olmasına rağmen çarşıya yürüyerek gitmek hem bizler için, hem de taşrada doğup büyümüş annem için güvenlik açısından çok olanaklı değildi, otobüs ve dolmuşla ulaşım sağlanıyordu. Evimiz apartmanın

⁴ Lefebvre de, sanayinin şehirlerin dışına yerleşme eğiliminde olduğunu, ama yine de bunun mutlak bir yasa olmadığını belirtir (2016, s. 25).

⁵ SSK Hastanesi daha sonra Eskişehir Yunus Emre Devlet Hastanesi adını almıştır. Halk arasında hala SSK adıyla bilinen hastane, yazarın hafızasında da öyle durmakta, bu yüzden ismi değiştirilmeden aktarılmaktadır.

ikinci katında olmasına rağmen fabrikaların yüksek bacaları çok rahat bir şekilde görünüyordu.

Fabrikaların getirdiği sanayi ortamı, şehirle Züleyha'nın yaşadığı yer arasında bir yarıklık oluşturuyordu sanki. Lefebvre'in de belirttiği gibi, sanayi eski şehirden vazgeçebiliyor ama bunu yaparken kentsel niteliği bozulmuş yerleşim bölgeleri oluşturuyordu (2016, s. 26). Bugün ise fabrikaların bulunduğu yer, Anadolu Üniversitesi'ne yakın Bağlar Caddesi ve hatta Tepebaşı bir taşradan ziyade -Züleyha'nın hatırladığı bir taşra kentinin de taşrası olmaktan ziyade- piyasa koşullarına uyum sağlamış, kentsel dönüşüme girmiş, nüfusu değişmiş mekânlardır:

Mezun olduktan sonra iki yıl direnmememe rağmen iş bulamadığım için ailemin yanına, Eskişehir'e döndüm. Bu süreçte Eskişehir çok değişmişti. Kentin merkezine tramvay yapılmıştı, Suboyu düzenlenmişti, köprüler yenilenmişti. Kent, Batıkent'e doğru genişliyor ve zenginler artık oraya yerleşiyordu. Kent bir yenilenme sürecine girmişti. Ancak kent yenilendikçe tarihini de bir köşeye bırakarak ilerliyordu sanki. Bağlar Caddesi'ndeki tek katlı güzel bahçeli evler yıkılmış, küçük bir artı bir dairesel yüz yüze bakan ve tek bir ağaç görmeyen evlerden bir nevi mahalle yurtları inşa edilmişti. Bağlar Caddesi artık bir kampüs gibi kullanılmaya başlanmıştı. 2007'de Bağlar'ın ve eski fabrikalar caddesinin ortasına Espark Alışveriş Merkezi kurulmuştu. Hem popülasyonu, hem popülerliği artmıştı. Küçükken evin penceresinden izlediğim bacaların bir kısmı yıkılmış, bir kısmı korumaya alınmıştı. Ülkenin tümüne hâkim olan inşaatlaşma süreci Eskişehir'e de sıçramıştı. Evler yıkıldı, yerine bir kat daha fazla daire yapabilmek için alçak tavanlı, küçük odalı, cam balkonlu birbirinin aynısı yeni evler yapıldı. Ankara'da hiç görmediğim ama Eskişehir'deki birçok evin özelliği olan karanlık odalar bu inşaatlaşma sürecinde de değişmedi. Eskiden fabrikaların bulunduğu ve kimsenin oradan geçip yürüyerek çarşıya gitmeyi tercih etmediği İsmet İnönü Caddesi'nin fabrikalar kısmına oteller, yeni pahalı restoranlar açıldı. Kentin zenginleri boş zamanlarını burada geçirmeye başladı.

Özellikle neoliberal politikaların kentleri dönüştürmesi ile beraber, sermaye sınıfının üst ve orta kesimleri, özel sektör ve kamu sektöründeki üst ve orta kademedeki yöneticiler ve hizmet sektöründeki yüksek gelirli işlerde çalışanlar, yaşamak için şehrin merkezindeki bazı bölgeleri tercih etmeye başlamışlardır (Şentürk, 2016, s. 94). Çağdaş

da Eskişehir'e ilk geldiğinde, arkadaşıyla birlikte Alevi bir akrabası aracılığıyla Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Gültepe'den ev kiralamıştı:

Arabayı eşim sürüyordu. Oğlum Deniz Ali ise arkada uyumuştum. Eşime eski mahallemi özlediğimi söyledim ve Atatürk Bulvarı üzerinden Göztepe tramvay durağını geçerek, Cemevi'ne doğru yola çıktık. Eskişehir'e ilk geldiğimde burada oturuyordum. Ankara'daki yaşamımda alışık olmadığım komşuluk ilişkileri biraz zorlansa da, komşularımın hepsiyle aynı kültürel geleneği paylaşmam işlerimi kolaylaştırmış, kendimi yabancı bir kentte güvende hissetmemi sağlamıştı. Eskiden kahvenin önünde oturduğum yoldan şimdi tramvay geçiyor, sokağı iki yana bölüyordu. Ben ilk geldiğimde burada sadece gecekonducular vardı. Gecekonducular bana Ankara'da Yenidoğan'ı ve Nato Yolu'nu hatırlattığı için çok hoşuma gidiyordu. Benim yaşadığım bina, yeni yapılmış, uzun, ucube bir blokta. Şimdi ise Cemevi'ne giden yolun iki tarafı ve Cemevi'nin üst bölgeleri iki artı bir dairelerle dolmuştu. Artık burada, Alevi nüfusa, öğrenci kitlesi de katılmış, özellikle güneydoğu ve doğudan gelen Sünni-Kürtler de bu bölgede kamusallaşmaya başlamıştı. Adeta merkez, mahallenin dokularına kadar yayılmış ama çevreyle eklemlenerek melez bir doku oluşturmuş gibiydi. Değişimin hızı karşısında hissettiğim, özlem ve kaygıydı. Buna benzer bir kaygıyı daha Şubat ayında Ankara'ya gittiğimde Kızılay'ı gördüğümde hissetmiştim. Patlayan onca bombadan sonra Kızılay ıssız bir yerdi. Oranın da benim olmadığını hissettim bir an.

“Başarılı bir semtin en temel niteliği insanın sokakta, tüm bu yabancılar arasında yürürken kendini emniyette hissetmesi”dir (Jacobs 2011, s. 50). Kenar mahalleler, yeni yerleşen yoksulların -Çağdaş yoksul değildi ancak kente yeni yerleşen biriydi- kente ilk tutundukları yerlerdir. Ancak kenar mahalleler, kenar olmaktan çıkmayı başarabildikleri andan itibaren de kentsel planlama, yerleşim, kullanım, uyum gibi faaliyetlerle ilgili doktrinlerini ihlal ettikleri gerekçesiyle yıkılıyorlardı (Scott, 2008, s. 219). Çağdaş'ın da Züleyha'nın da Eskişehir'de ilk yaşamaya başladığı yerler çoğunlukla yıkılmış ve inşaat rantıyla özdeşleşen piyasa koşulları sebebiyle yerine yeni binaların yükseldiği mekânlardı. Yeni kentsel girişimciliğin en önemli göstergelerinden

biri, kamu ve özel sektör ortaklığı içerisinde, kent pazarlama mekanizmalarıyla yeni yatırımlar, yeni istihdam olanakları ve dış fon kaynakları çekmeye çalışan yerel idari güçlerin birleşmesidir. Diğer önemli bir gösterge de, söz konusu kamu-özel sektör birlikteliği sonucunda ortaya çıkan faaliyetlerin, tasarlama ve uygulama aşamasında, rasyonel bir şekilde planlama ve koordine eksikliği nedeniyle spekülasyonun bütün zorluk ve tehlikelerini içermesidir (Harvey, 2015, s. 427-428). Hem Çağdaş'ın, hem Züleyha'nın mahallesinde ve diğer birçok mahallede, bu yeni tür girişimci kent, hem mahallelerin ayrıksı dokusunu değiştirmekte ve birbirine benzetmekte, hem de makro anlamda rant dayalı bir inşaat ekonomisinin can damarı olmaktadır. Özellikle yeni orta sınıfın talebiyle ortaya çıkan, kent merkezlerindeki rant boşluğu, merkezden uzaklaşılınca, devletin ve belediyenin inisiyatifi ile doldurulmaya çalışılmaktadır (Erman, 2016, s. 27).

Yeni tren garından çıkıyorum. Minibüse binıyorum. *Ulusal Sosyoloji Kongresi* için Ankara'ya geldim. Ailemin kentin uzağındaki Yaşamkent'teki yeni evlerine gidiyorum. Dolmuşta tren garının eski halinin daha kolayına geldiği aklıma geliyor. Minibüs, Eskişehir yolundan Çayyolu'nun içlerine doğru saptıkça, buranın ilk kurulduğu zamandaki binaları geçiyorum. Sonra birbirinden ayrılmış, ayrı kümeler halinde toplanmış siteleri geçiyorum. Bir bütün halinde olmaktan uzak bir peyzaj. Maltepe'deki eski mahallemizin dokusu yok. Burası da tıpkı Gültepe'deki eski evim gibi yeni bir yer. Sanki hiç kente ait değilmiş gibi. Ama burası Gültepe'den farklı olarak sonradan inşa edilmiş. Benim için eski Kızılay, hala Tunalı, Ulus, Cebeci. Ama oralar da, geçen yılki patlamanın ardından ıssızlığa terkedilmiş gibi.

Aile, özel alan olarak, kamusal alandaki dönüşüme içkin bir öge haline gelmektedir. Özel ve kamusal alan travmatik bir dönüşümün ortasında yeni öznellik biçimleri üretmektedirler artık. Harvey'in belirttiği gibi, aile nesnel tahakküm denizinde görece özerklik olarak var olur; birey, toplum, sınıf ve devlet ilişkileri aracılığıyla kapitalist kentleşmenin değişen gidişatına sürekli uyum sağlayan bir ada haline gelir (2016, s. 328). Çağdaş'ın gözlemlerinde travmatik bir sürecin izi de sürülebilir. Bu da özellikle 10 Ekim'de Ankara Garı'ndaki patlama, Merasim Sokak ve Kızılay Güvenpark'taki bombalı saldırıların sonucudur. En son 2013 Haziranı'nda *karnavalesk* bir direniş sonucunda *çokluğa* (Hardt ve Negri, 2004) ve *ortak müştereklere* (Harvey, 2013) açılan Kızılay Meydanı, artık hızla kentin çöküntü alanı olmaya doğru ilerlemektedir. Aynı Kızılay, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından ise, iktidar destekli gösterilerle yukarıdan aşağıya kitlesel bir mobilizasyonun sonucunda yeniden yapılandırılmıştır. Kızılay'ın

eski sahipleri sol muhalif kesimler ve sekülerler yerinden edilmişlerdir. Siyaseti olumsal olarak kavramsallaştıran Laclau'ya (2007) göre siyaset, antagonizmalar etrafında şekillenir. Dışlama, siyasetin doğasına içkindir. Neoliberalizmle beslenen muhafazakâr muhayyile bu antagonistik siyasi varoluşun merkezinde yer alır. Nalan'ın deneyimleri de Çağdaş'ın deneyimlerine benzerdir:

2012'den itibaren beş yıllık taşra deneyimimin ardından Ankara'ya her gittiğimde şehrin sürekli ve hızla değişen yüzünü görmek beni oldukça şaşırtıyor ve tuhaf bir biçimde hüznendiriyor. Kişisel tarihimi şekillendiren Ankara'ya, her gidişimde kendimi biraz daha yabancı hissediyorum. Benim için Ankara'yı Ankara yapan, Cebeci, Kolej, Kızılay, Ulus, Sıhhiye, belleğimdeki semtler değil artık. Son yıllarda üst üste yaşanan patlamalardan sonra, eskiden kendimi en rahat hissettiğim yer olan Kızılay, artık bir an önce işimi halledip, uzaklaşmam gereken bir yere dönüştü. Kızılay, Sıhhiye'ye dair tüm yaşadıklarımı ördüğüm hafızam, son iki yıldır şehre her gittiğimde yerini boşluğa bırakıyor. Geçmişimle sık sık kurduğum bağlar sayesinde yaşama tutunan biri olarak Ankara'da hissettiğim bu hafıza kaybı, bende ciddi bir huzursuzluk yaratıyor. Kentin özellikle son yıllarda Eskişehir yolu üzerinde inşa edilen büyük büyük devasa binalarla çehresinin değiştiğini görmek, Çukurambar denilen yerin, şehrin içinde bir anda, sanki bir gün içinde yerin altından yeryüzüne fırlamış gibi duran hali, bu hafıza kaybını her gittiğimde daha fazla tetikliyor. Ankara hafızamdaki Ankara değil artık.

Züleyha'nın da Ankara'ya dair hissettikleri bu dönüşümle bağlantılıdır. Neoliberalizm ve muhafazakarlığın etkileri, onun da gündelik deneyimlerine, belleğine, yaşantısına yoğun şekilde yansımaktadır:

Ankara, benim memleketimdi ama aynı zamanda üniversite eğitimi görmek için gittiğim yeni bir yerdi. Her ne kadar Ankaralı olsam da, Ankara'yla ilişkim sadece Ayaş'tan aile boyu Gençlik Parkı'na ya da Atatürk Orman Çiftliği'ne, Hayvanat Bahçesi'ne gelmekle sınırlıydı, - benim için, içinde kaybolunacak inanılmaz büyük ve kaotik bir şehirdi. Sokaklarının büyük, karmaşık ve tekinsiz olmasının yanı sıra, bir de yer altında ayrı bir kent var gibi gelirdi bana, Ankaray ve metroya alışmam bir taşra çocuğu olarak uzun zamanımı aldı. Ankara, okuyan insanın kenti gibi gelirdi, şiirler orada yazılırdı, barlarda çok güzel müzikler dinlerdik, kültür kent için çok belirleyiciydi sanki, herkesin

sıkıcı bulduğu kent, bir kadın olarak benim için aile yanımdan ve otoriterliğinden ayrılıp özgürce kültürel etkinlikler gerçekleştirmek, bara gitmek, istediğim saatte gezmek demektir. Murat Sevinç'in söylediği gibi; Ankara poz yapmazdı; sürekli kendisini anlatmazdı başkalarına, acılarından söz etmezdi. Ulus'taki tarihi gezmek, kaleye çıkmak, Eskişehir'in aksine her sokağa çıktığınızda başka bir yeri keşfetmek, istediğiniz filmi Avm'siz sinemalarda bulup izledikten sonra Atılğan'ın sinemadan çıkmış aylak adamı gibi hem tekensiz ama hem de güvenli sokakları arşınlamak... bugün de güzel hatırladığım deneyimlerdir. Ama bugün gittiğimde aynı duyguları hissedemiyorum. Her yer değişiyor, sanki yok oluyor. Sadece kentin merkezi değil, çepere doğru da hatta Ayaş da ve Ayaş'la Ankara'yı birbirine bağlayan mekânlar da sürekli hem siyasi hem ekonomik nedenlerden dolayı bir değişime giriyor, sanki hafızasızlaşıyorum.

Ankara üç arkadaşta artık melankoli duygusunun yaşadığı bir uzam haline gelmiştir. "Melankoli, psişik yaşam için bir dizi mekânsallaştırıcı mecazlar, koruma meskenleri ve sığınakların yanı sıra mücadele ve zulüm alanları üretir" (Butler, 2015, s. 170). Çağdaş, Le Guin'in (2013) bir romanında olduğu gibi⁶ hep yuvaya dönmek olarak görür Ankara'ya dönmeyi. Ancak buradaki özel-kamusal alan birlikteliği, 15 yıldır devam eden neoliberal-muhafazakâr bir sürecin sonucunda parçalanmıştır artık. Nalan bu parçalanmayı taşradan geliş gidişlerde, Züleyha memleketine gidiş gelişlerinde yaşarken, Çağdaş yuvasına yabancılaştığını hissetmektedir. Üniversite sıralarından iki arkadaş için artık belleklerdeki Ankara, kamusal ve özel alandaki ağır tahribat anlamına gelmektedir.

Tam da bu noktada Ankara bir kayıpsa, Eskişehir bizim için ne ifade ediyordu? Ankara'da başarısız olan seküler hayal içinden akan çayıyla bir Avrupa şehri mi? Mecburiyet mi, kaçış mıydı?

Eskişehir'e ilk kez, lisans döneminden sınıf arkadaşım Çağdaş, Anadolu Üniversitesi'nde çalışmaya başladıktan bir yıl sonra 2005 yılında gittim. Eskişehir'e dair tek algım o zamana kadar "küçük bir öğrenci kenti" olduğu idi. Çağdaş beni önce Odunpazarı'na götürdü, 2000'li yılların ortalarında gittiğim Odunpazarı, hafızamda ilk olarak şehrin en eski, en nostaljik yeri olarak kazındı. Sokaklar ve evler terkedilmiş gibi duruyordu. Şehrin en güzel yerinde niye hiç kimse yaşamıyor ve oturmuyor diye düşünmüştüm. Günlerden cumartesi

⁶ *Bir Yuvasına Dönmek*

olmasına rağmen, etrafta hemen hemen bizden başka hiç kimse yoktu. Daha sonra şehrin merkezine geldiğimizde ilk dikkatimi çeken insanların rahatlığı ve canlılığı oldu. Eskişehir'in, küçük bir kent olmasına rağmen, bende hiçbir zaman bir taşra algısı oluşturmamasının sebebi, sanırım, insanların sokaklarda rahat, canlı, mutlu görünüyor olmasıdır. Üstelik bu canlılık sadece öğrencilerle de ilgili değildi. Şehrin yerleşik halkında da aynı canlılığı her gittiğimde gördüm. 2005'ten itibaren aralıklarla Eskişehir'e gitmeye devam ettim. Bir kadın olarak, şehrin merkezinde gece saat 12'de rahatça, tedirgin olmadan yürüdüğüm İzmir dışındaki tek kent benim için Eskişehir'dir. İlk gittiğimde bunu deneyimlemek, oldukça şaşırtıcı ama bir o kadar da heyecan verici oldu. Hatırlıyorum... O gece hiç uyumadan sokaklarda sabaha kadar gezmek istedim. Kendimi çok uzun bir aradan sonra ilk kez cinsiyeti olmayan, sadece "insan olan" biri gibi hissettiğimi hatırlıyorum. Eskişehir'e sonraki her gidişimde de bu "sadece insan olma" hissini hep yaşadım.

Nalan'ın sadece insan olma hissi olarak tariflediği duygu durumu, geçmişteki bir prizmadan geleceğe de süzülmemektedir. Zamanın ayrı birimlerin toplamından ziyade, akışkan olduğuna dair geliştirilen teori, beraberinde insan bilincinin de farklı duyu ya da düşünceler yığınının değil, bir akış sürecinde oluştuğu anlayışını beraberinde getirmiştir (Kern, 2013, s. 65). Daha sonraki yıllarda yaşayacağı taşra deneyimleri onun Eskişehir'e bakışını belirgin bir biçimde etkilemiştir:

Eskişehir çok büyük bir kent olmamasına rağmen bende hiçbir zaman taşra algısı yaratmadı. Eskişehir benim için insanlar arasındaki sınıfsal farklılıkları sokaklarda dolaşırken belirgin bir biçimde ayırtıramadığım bir kent. 10 yıl içinde şehre ne zaman gitsem başka şehirlerde rahatlıkla gözlemleyip, ayırtılabildiğim insanlar arasındaki sınıfsal eşitsizliğe Eskişehir'de bir biçimde hiç rastlamadım.

Eskişehir büyük bir kent olmamasına rağmen Nalan'ın hayatında bir özgürlük uzamı imgesi oluşturmuştur. Nalan için Eskişehir taşra değil, küçük ama özgürce nefes alabildiği bir kenttir. Nalan'ın Ankara ile ilgili kayıp duygusu ve uzun yıllar taşrada çalışması da Eskişehir algısını da etkilemiştir. "Kent, sokaktan her geçişte, iktisadi, mesleki, toplumsal hayatın hızında ve çeşitliliğinde –ruhsal hayatın duyusal temelleri bakımından kasaba ve taşra hayatıyla derin bir karşıtlık oluşturur (Simmel, 2003, s. 86). Bu karşıtlık Nalan'ın algısında kentin özgürleştirici potansiyellerini bireyin üzerine boca ettiği tüm göndergeler yığını içinden özgürleştirici olanlarını seçmesine yol

açmıştır. Stavrides (2016), *eşik kenti* kavramıyla eşiklerin yaratılması ve toplumsal kullanımı sırasında potansiyel özgürleşme mekânsallığının ortaya çıktığını öne sürer. Nalan için kent olarak Eskişehir, bir eşiktir aynı zamanda. Çağdaş için ise, özgürleşme potansiyelini ancak 2013 yılındaki Gezi İsyanı sırasında gördüğü bir mekândır.

Uzun bir aradan sonra yeniden yürümeye başladım. Bağlar'ı geçiyorum yollar çok dar ve öğrenciler bende hoşnutsuzluk yaratıyor çok yavaş yürüyorlar, durup dakikalarca konuşuyorlar. Her yer kahveci olmuş kuşak kuşak ayrılıyorlar sanırım. Benim için vazgeçilmez olan ise hâlâ çay. Ankara'da her gün kahveye giderdim burada ise şimdilerde dışarıda oturmak istediğimde kahvecilere mecbur kalıyorum. Adalar sakin ve huzurlu, gençler Porsuk'un kenarında oturmuşlar. Oturmuş halleriyle seviyorum onları. Ankara'nın yalnızlığı burada yok, bazen vatansız gibi hissediyorum kendimi, Ankara anılardaki bir imgeye dönüşmüş. Eskişehir ise yerelleşemediğim bir mekân. Arzum Ankara'ya çağırıyor ama sanki küçük kentin kolaylıklarına da alıştım gibi. Şimdi Hamamyolu'na gideceğim kentin daha muhafazakâr eski merkezi. Tespih almayı düşünüyorum. Banklara oturmuş yaşlılar, 25 TL'ye satılan spor ayakkabılar, ele ele tutuşan genç muhafazakâr çiftler ve tabii ki belediye tarafından kentsel düzenlemeye tabi kılınan park. Tüm şehirler birbirine benziyor... süregelen bir inşaat hali, anılarımızı kolektif hafızamızı tarumar ediyor. Artık kent yitik bir imge. Siyaset tarafından kuşatılmış kent tüm billboardlarda 'evet' kampanyasının görünümüleri. Kent aynı zamanda bir sistem; üst belirlenim mi? Mekân mı? İdeoloji mi? Kararsızım.

Çağdaş'ın izlediği aksta zaman, mekânsal olarak bölünmüştür. Bir yanda yeni tüketim mekânları ve hızla değişen Bağlar caddesi ve Adalar, diğer yanda eski alışkanlıklarıyla taşra ritminde gündelik hayatını devam ettiren Hamamyolu. Ancak bu Hamamyolu'nun taşra ritmi de hızdan nasibini almış, kentsel dönüşüme maruz kalmıştır. Hız en mutlak anlamıyla kazanılmış zamandır, çünkü doğrudan doğruya ölümden çekilip alınan insan zamanı haline gelmiştir (Virilio, 1998, s. 27). Billboardlardaki siyasi reklamlar Baudrilard'ın (2004) reklam için kullandığı tanımdaki gibi bir dağıtmadır herkese ve herkes için karşılıksız bir sunudur. Şimdiki kentin Çağdaş için yitik hale gelmesi, Lazzarato'nun ifade ettiği gibi zekâ, duygulanımlar, duyuların kavrayışı, hafıza ve fiziksel güç artık kişide değil *asamblajda* ve süreçlerde (şirketler, medya kamu hizmetleri, eğitim vb.) yatan sentezin bileşenleridir (2015, s. 27).

Kentler artık makinesel bir tabii kılmanın kümelenmiş biçimleri haline gelmiştir. Nostaljik olan, siyasal olanın kuşatması altında şimdiki zamanın tahakkümüne terk edilmiştir. Melezlikler hala vardır ama bu makinesel tabiiyet merkezden çevreye doğru farklı süreçlerle genişlemektedir. Anılar mekânsız kalmakta, öznellikler yaralanmaktadır. Züleyha'nın Ankara'da okuduktan sonra Eskişehir'e dönüş süreci de aynı hızı fark etmesine neden olmuştur:

Kentin tüketim yerleri farklılaşmıştı ve hala da farklılaşıyor. Orta üst seviye grubunun tükettiği yerler dönüşüme uğruyor, ikamet ettikleri yerler değişime uğruyor. Eskiden fabrika bölgesi olan yerler, işçilerin ellerinde fenerlerle gece vardiyalarına gittikleri yerler, şimdi dönüştü. Yenilenir göründükçe aslında yıprandı. Geriye o dönemde çalışan işçilerle konuştuğunuzda anlatılan ürün bantları, çalışmanın yorgunluğu arasına sıkışmış güzel ve eğlenceli hatıralar, sendikalaşma süreçleri, başka bir tarih anlatımı kaldı. O fabrikaların olduğu yerlerde artık ciddi bir inşaatlaşma süreci var. İnşaatlaşma süreci sadece evlerle, binalarla, otellerle sınırlı kalmadı. Boş arazilere parklar yapıldı. Yoğun peyzaj çalışmalarıyla birlikte, parklar tıpkı de Certeau'nun trafik yolları gibi bir ortam oldu, strateji bir parkta bile her şeyin nerede olacağını nereden ne kadar ot çıkacağını, nasıl ağaçlar yetişeceğini ve ağaçların nasıl budanacağını belirledi. Doğaya strateji egemen olmaya devam ediyor. Hamamyolu kentsel dönüşüm sürecine girdi. Belediye otobüslerinin arkasında Hamamyolu'ndaki süreç bitince neye benzeyeceğini anlatan büyük giydirmeleri gördükçe eski halini anımsıyorum. Zaten Hamamyolu'ndan akan suyun üzeri kapatılmış, karakteri yok edilmişken bir de yeni yapılanmayla, fotoğraflarından gördüğümüz kadarıyla çehresi iyice değişecek, aslında değişmeyecek 'diğerleriyle' aynı olacak artık. Biriciklik kaybolacak. Bu kentsel yapılanma/dönüşüm sürecinin en belirgin özelliği her şeyi aynılaştırma. Her şey denetlenebilir, peyzaj stratejik bir kusursuzluk çabasında. Her ağacın ne kadar büyüyeceği, her çiçeğin nerede kaç tane çıkacağı, her soğandan kaç tane dikileceği belirli. Taktiksel ayrıkotları denetime tabi. Ama umuyorum kadınlar yağ ve yoğurt kutularında çiçekler yetiştirmeye ve ufak bir dalını kırıp suyun içinde köklendirerek güzellikler üretmeye devam edecekler.

Züleyha, alt ve orta sınıfın sosyalleştiği, alışverişini yaptığı ve bu gelir grubunun "çarşı"sı, "merkez"i olan mekânın tüketimini göz önüne seriyor. *Flaneur*'lerin (Benjamin, 2002) mekânları daralıyor. Hamamyolu'nun kullanımdan düşmüş (Lefebvre,

2010) halde olduğu düşünülüp bir yenilenme sürecine götürülüyor, belki de kitlesi değiştirilmek isteniyor. Kapitalist şehir, tüketim merkezini yaratırken, tüketim yeri oluştururken ve yerler tüketilirken neokapitalist şehirde, tüketim merkezinin üzerine karar merkezi yerleşiyor, iktidarın aracı haline geliyor (Lefebvre, 2016, s. 147). Tüketim neokapitalist tarzda örgütleniyor, sokaklar seyirlik metalarla donanıyor; imgelerle, reklamlarla, nesnelerin teşhiriyle, sembollerle sokaklar, kentsel mekân sömürgeleştiriliyor (Lefebvre, 2017, s. 24), erkin dili kentselleşiyor (de Certeau, 2009).

Sonuç

Özellikle belleğimiz aracılığıyla hissettiklerimizi yazmak hem bir arınma hem bir yüzleşme deneyimi olmakla beraber bu metinde üç farklı etnografik bakışın teorik bir uyumlaştırılması mecburiyeti, kendimize dair yazma sürecinin içine girecek olmamız ve bu sürecin bizde yarattığı anksiyete bu oto-etnografik çalışmanın en temel zorluğu olmuştur. Bu oto-etnografide üç farklı hayat, anılarda ve iki kentte kesişmiş ve ayrılmışlardır. Alan notları her üç yazar için de bir yüzleşmeye ve sorgulamaya neden olmuştur. Kaybedilenin yasıyla benliği de kaybetmek mi yoksa geleceği umut etmek mi? Yas evresi elbette geçecektir ve hukukçuların çok sevdiği ifadeyle hayatın doğal akışı içerisinde direniş kentin bir yerinden ansızın fışkıracaktır. Hayat fışkırdığı zaman onu süreklileştirecek bir gelecek tasavvurunun olması o yüzden hayattır.

Türkiye’de 2000’li yılların ortasından itibaren gerçekleşen inşaata dayalı büyüme ve bu büyümeye eşzamanlı olarak ortaya çıkan siyasal krizler ve hegemonik sermaye fraksiyonlarının güç kaybetmesi, kentsel mekânı değiştirdiği gibi mekâna ilişkin kişisel tasavvurları ve kullanım biçimlerini de dönüştürmüştür. Mekân üzerinde kültürel egemenliğin yeniden vurgulanması daha hayati bir hal almıştır. Toplumun bir kesimi inşaata dayalı bu ekonomik büyümeyi sağın özgün kodlarından olan kalkınma fetişizimiyle sembiyotik bir ilişki içerisinde coşkuyla karşılarken, inşaata dayalı büyümenin ekolojiyi, kültürel yaşamı tahrip edici yönüne karşı çıkan toplumsal hareketler ise kimi zaman Gezi İsyanı’nda, kimi zaman Karadeniz’deki HES (Hidro Elektrik Santral) inşaatlarına karşı yerel direniş hareketlerinde kendini göstermiştir. Bu hareketler çoğu zaman devlet şiddetiyle bastırılmıştır. Bastırılmışlığın yarattığı hayal kırıklığı, katı olanın buharlaştığı böylesi bir süreçte muhalif olanın benliğini kimi zaman değiştiremeyeceğini hissettiği geleceğe karşı geçmişi şimdiki zamanda yeniden kurguladığı bir altın çağ olarak tasvir etmeye mecbur bırakmıştır. Bu aynı zamanda yeni Türkiye’nin dışarıda kalanları için yeni bir öznellik kuruluşunun da habercisidir.

Benlik ve kent, karakterlerin öznelliğinin kurulmasında yan yana gelmiş, bir taraftan da hissedilmeyen ama sesi hep duyulan piyasa ve siyaset gibi üst belirlenimler bu öznelğin oluşmasına kısmi göstergeler olarak etki etmiştir. Özgürlük ve dayanışma anıları, bahsedilmeyen ama hep var olduğu başından sonuna hissedilen son iki yılın travmatik süreçleri tarafından yer yer hüzne yer yer melankoliye dönüşmüştür. Bu melankoli tepkiseldir ve kendi gelecek hayalini inşa etmeye ihtiyaç duymaktadır.

Bu çalışmada iki kente dair bir anımsama süreci ve tutulan bir yas söz konusudur. Değişimin denetlenemeyen hızı, bu değişimin dışında bırakılmış ama maruz kalınmış olmasının verdiği hayal kırıklığı, karakterlerde anılara sığınmak gibi bir sonuca yol açmıştır. Kentin piyasa tabiiyetinde örgütlenmesi, erkin tüm kent ekolojisine sızması ve kenti deneyimlemenin her alanına nüfuz etmesi gündelik hayatı makineleşmiş bir piyasanın tabiiyeti altında bırakmış, bu da üç karakterin hayatında ve dolayısıyla alan notlarında belirleyici bir yer tutmuştur. Son olarak kent, içinde özgürleşme potansiyellerini de taşır; melankoli ve yas bittiğinde ise umut, yeniden öne çıkacak bu potansiyellerin peşine mutlaka düşürecektir.

Kaynakça

- Abélès, M. (2012). *Devletin antropolojisi*. (N. Ökten, Çev.). Ankara: Dipnot.
- Baudrillard, J. (2004). *Tüketim toplumu*. (H. Deliceçaylı, F. Keskin, Çev.). (2. Basım). İstanbul: Ayrıntı.
- Bakhtin, M. (2014). *Karnavalın romana. Edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar*. (C. Soydemir, Çev.). (2. Basım). İstanbul: Ayrıntı.
- Bayat, A. (2008). *Sokak Siyaseti. İran'da yoksul halk hareketleri*. (S. Torlak, Çev.). Ankara: Phoenix.
- Butler, J. (2015). *İktidarın psikik yaşamı. Tabiiyet üzerine teoriler*. (F. Tütüncü, Çev.). (2. Basım). İstanbul: Ayrıntı.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar?* (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- de Certeau, M. (2009). *Gündelik hayatın keşfi I. Eylem, uygulama ve üretim sanatları*. (L. A. Özcan, Çev.). Ankara: Dost.
- Denzin, N. K. (2001). The reflexive interview and a performative social science. *Qualitative Research*. 1(1). 23-46.
- Denzin, N. K. (2006). Analytic autoethnography, or déjà vu all over again. *Journal of Contemporary Ethnography*. 35(4). 419-428.

- Ellis, C. (2004). *The Ethnographic I. A Methodological Novel About Autoethnography*. Altamira Press.
- Ellis, C., Adams, T. E., Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An Overview. *Historical Social Research*. 36 (4). 273-290.
- Ellis, C. & Bochner, A. P. (2000). Autoethnography, personal narrative, reflexivity. Researcher as subject. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (Ed.), içinde, *Handbook of Qualitative Research*. (Second Edition). (s. 733-768). Sage Publications..
- Erman, T. (2016). "Mış gibi site" Ankara'da bir TOKİ-gecekondu dönüşüm sitesi. İstanbul: İletişim.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin yorumlanması*. (H. Gür, Çev.). Ankara: Dost. (Orijinal eserin yayın tarihi, 1973).
- Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev.). Ankara: Anı.
- Hardt, M. & Negri, A. (2004). *Çokluk*. (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler. Şehir hakkından kentsel devrime doğru*. (A. D. Temiz, Çev.). İstanbul: Metis.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin mekânları. Eleştirel bir coğrafyaya doğru*. (B. Kıcır, D. Koç, K. Tanrıyar ve S. Yüksel, Çev.). (2. Basım). İstanbul: Sel.
- Harvey, D. (2016). *Kent deneyimi*. (E. Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel.
- Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık anıları. Bellek yitimi kültüründe zamanı belirlemek*. (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Metis.
- Jacobs, J. (2011). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı*. (B. Doğan, Çev.). İstanbul: Metis.
- Jones, S. H. (2005). Autoethnography. Making the Personal Political. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (Ed.), *The Sage Handbook of Qualitative Research*. (3rd edition) içinde (s. 763-791). Sage.
- Kern, S. (2013). *Zaman ve uzam kültürü (1880-1918)*. (A. Selman, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Laclau, E. (2007). *Popülist akıl üzerine*. (N. B. Çelik, Çev.). Ankara: Epos.
- Laslett, B. (1999). Personal narratives as sociology. *Contemporary Sociology*. 28 (4), 391-401.
- Lazzarato, M. (2015). *Göstergeler ve makineler. Kapitalizm ve öznellik üretimi* (F. N. Demirci, Çev.). İstanbul: Otonom.
- Le Guin, U. (2013). *Hep yuvaya dönmek*. (C. Yardımcı, Çev.). (3. Basım). İstanbul: Ayrıntı.
- Lefebvre, H. (2010). *Modern dünyada gündelik hayat*. (I. Gürbüz, Çev.). (2. basım). İstanbul: Metis.

- Lefebvre, H. (2016). *Şehir hakkı*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2017). *Kentsel devrim*. (S. Sezer, Çev.). (5. Basım). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Reed-Danahay, D. E. (1997). Introduction. D. E. Reed-Danahay (Ed.), *Auto/Ethnography Rewriting the self and the social* içinde (s. 1-17). Berg.
- Scott, J. C. (2008). *Devlet gibi görmek. İnsanlık durumunu geliştirmeye yönelik projeler nasıl başarısız oldu?* (N. Erdoğan, Çev.). İstanbul: Versus.
- Simmel, G. (2005). *Modern kültürde çatışma*. (T. Bora, N. Kalaycı ve E. Gen, Çev.). (3. Basım). İstanbul: İletişim.
- Stavrides, S. (2016). *Kentsel heterotopya. Özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru*. (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Sel.
- Şenol-Cantek, F. (2001), "Fakir/haneler: Yoksulluğun "ev hali", *Toplum ve Bilim*. s. 89. 102-131.
- Şentürk, Ü. (2016). Modern kent: mekânın yapay metamorfozu. Özgür Sarı ve Ali Esgin (Der.), içinde, *Toplumsal analizler ekseninde kent fragmanları* (s. 77-108). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Thompson, E. P. (2004). *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi, 1963).
- Virilio, P. (1998). *Hız ve politika*. (M. Cansever, Çev.). İstanbul: Metis.
- Wall, S. (2008). Easier said than done: Writing an autoethnography. *International Journal of Qualitative Methods*. 7(1), 38-53.
- Yılmaz, A. (2009). Bellek topografyasında özgürlük: Gelibolu savaş alanları ve mekânsal bir deneyim olarak hatırlama. Leyla Neyzi (Der.), içinde, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de bellek çalışmaları* (s. 187-216) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.